

ГАЛИЦЬКО-БУКОВИНСЬКИЙ КОМІТЕТ ДОПОМОГИ ЖЕРТВАМ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ: СТВОРЕННЯ ТА ОСНОВНІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ

© Хома І. Я., 2014

Розкрито створення галичанами та основні засади діяльності в Києві у 1917 – 1918 роках громадської гуманітарної організації Галицько-Буковинського комітету допомоги військовополоненим, виселенцям та біженцям із Західної України. Дослідження покликане показати як самоорганізацію вихідців з Австро-Угорської імперії, так і методи їх інтеграції в український громадсько-політичний простір на початку Української національної революції.

Ключові слова: Австро-Угорська імперія, Київ, військовополонені, Українська національна революція.

The report reveals the creation and main stages in the Kyiv of humanitarian social organization to help Ukrainian Austro-Hungarian Empire affected by World War I. The relevance is that most facts first introduced in the scientific revolution. It helps to thoroughly explore ways to self-organization and integration of immigrants from Western Ukraine in social and political life of the Dnieper.

Key words: Austro-Hungarian Empire, Kyiv, immigrants, Ukrainian Revolution.

100 років від початку Першої світової війни є вдалою нагодою підвести підсумки про стан наукової розробки військових, політичних, соціальних, економічних, громадських та інших проблем, що безпосередньо пов'язані з передумовами, перебігом та наслідками війни. Річниця є також вдалою спробою, щоб виробити нові інтелектуальні конструкції та орієнтири для подальших досліджень. Очевидно, що сучасна вітчизняна історична наука, попри ґрунтовну розробку окремих проблем, загалом не відображає усього масштабу перебігу Першої світової війни на українських землях і її впливу на українське суспільство. На такому ж рівні ця війна відображена і в суспільній пам'яті. Певна другорядність щодо Першої світової війни успадкована з радянських часів, коли основна увага була прикута до Другої світової війни, перемога в якій стала потужним інструментом для ідеологічної пропаганди.

З огляду на це, вважаємо за необхідне актуалізувати малодосліджену проблему, пов'язану зі створенням та діяльністю в Києві західноукраїнської громадської організації з надання допомоги українськими військовополоненими, біженцями та виселенцями Австро-Угорської імперії, що в роки війни перебували в Росії. Очевидно, що значення Галицько-Буковинського комітету не є достатньо оцінене в українській історіографії.

У сучасній українській монографії окремі аспекти цієї проблеми знайшли своє висвітлення в працях О. Рубльова та М. Ковальчука [18], які враховані в цьому дослідженні. Однак ця робота ґрунтується на документах, більша частина яких вперше вводиться в науковий обіг, а отже, це стосується і значної частини фактичного матеріалу. Саме це надає науковій ваги статті та розширює перспективність подальших досліджень з цієї проблематики.

На час утворення Центральної Ради частина вихідців із західноукраїнських земель, яких національна революція застала в статусі біженців, виселенців та військовополонених, об'єднувалась навколо “Товариства опіки й допомоги для українців Галичини”. Товариство було засноване

приблизно в середині 1915 р. відомим вже на той час галицьким громадсько-політичним діячем С. Федаком [1], якого 18 лютого 1915 р. заарештувала російська військова адміністрація у Львові і вивезла за межі Східної Галичини. Цього ж дня разом з ним були заарештовані професор В. Охримович, директор “Народної торгівлі” М. Заячківський, ректор духовної семінарії Й. Боцян, директор українського національного музею І. Свенціцький, професор В. Шухевич та ін. Загалом з осені 1914 р. до весни 1915 р. були заарештовані сотні українських науковців, освітян, представників культури та громадсько-політичних діячів, більшість з яких вивезли за межі Наддніпрянської України [2, 3].

Певним свідченням того, що це товариство було засноване у вказаний період, є лист С. Федака від 2 (15) вересня 1915 р. з Києва до В. Охримовича, який перебував в селі Голтявину, Пінчущкої волості Єнісейської губернії [4, Арк. 2]. С. Федак цікавиться, чи отримав В. Охримович грошовий переказ. У листі від 20 (3 грудня) листопада 1915 р. С. Федак згадує комітет, на адресу якого писав листи В. Охримович, але не вказує офіційної назви [4, Арк. 9]. Потребує уточнення назва цього товариства чи комітету, оскільки в знайдених нами документах вона не вказується. Можливо саме на основі цього товариства в квітні–травні 1917 р. був створений “Комітет допомоги українцям-виселенцям при Українській Центральній Раді”.

Офіційна діяльність комітету розпочалась 4 травня 1917 р. під назвою “Комітет допомоги українцям виселенцям у Києві”. У цей день проходило перше організаційне засідання, на якому була затверджена назва комітету, обрано керівника П. Мокроуса та секретаря Ю. Охримовича, вирішено проводити засідання щотижня та тісно контактувати з Центральною Радою та громадськими організаціями [5, Арк. 1].

7 травня було проведено друге засідання комітету за участі М. Грушевського, п. Линниченка (представник Земського Союзу), п. Красковського (представник Союзу міст), др. А. Гарасиміва, І. Герасимовича, Сосновича, др. В. Сабата, П. Мокроуса, п-ні З. Сулінич, п-ні Каравай, п-ні Л. Садовської, А. Полонського та Ю. Охримовича. На засіданні вирішили, що комітет діятиме як орган Центральної Ради під назвою “Комітет допомоги українцям-виселенцям при Українській Центральній Раді”. Головою залишався П. Мокроус, а секретарем – Ю. Охримович [6, Арк. 1].

Спочатку комітет діяв як бюро в приміщенні Центральної Ради та активно співпрацював із створеною крайовим комісаром Галичини і Буковини Д. Дорошенком Галицько-Буковинською комісією. Ця комісія працювала в Києві з травня 1917 і до квітня 1918 рр. [7, Арк. 2]. Основні завдання полягали в організації повернення додому виселенців та біженців [8]. 23 червня на засіданні комісії на прохання Д. Дорошенка представниками Галицько-Буковинської комісії в Києві були затверджені Е. Португалов і П. Мокроус. Співпраця з “Комітетом допомоги українцям виселенцям при Українській Центральній Раді” проходила через П. Мокроуса, І. Герасимовича, В. Сабата та інших [5, Арк. 2; 6, Арк. 6-6зв].

У липні 1917 р. Е. Португалов очолив Галицько-Буковинську комісію. До створення цієї комісії він був юридичним консультантом відділу допомоги потерпілому населенню від війни при Південно-Західному фронті [7, Арк. 3, 215].

7 жовтня 1917 р. комітет під керівництвом П. Мокроуса затвердив нову назву комітету – “Український Центральний Галицько-Буковинський комітет допомоги жертвам війни при Українській Центральній Раді” (далі – Галицько-Буковинський комітет). Під цією назвою комітет працював у Києві до червня 1919 р. [6, Арк. 41, 163]. До основних функцій діяльності комітету належало надання матеріальної та правової допомоги українським біженцям, виселенцям і військовополоненим з Австро-Угорщини, збір інформації про місця їх перебування тощо [9]. Характерною для комітету була громадсько-політична діяльність у тісній співпраці з військовим формуванням Січових Стрільців та Головною радою галицьких, угорських та буковинських українців.

У виконавчій вертикалі влади комітет підпорядковувався біженецькому департаменту Секретаріату внутрішніх справ. У лютому 1918 р., коли в Києві перебували більшовики, комітет підпорядковувався Революційній комісії [10].

З початку липня 1917 р. помітну активність проявляє Є. Коновалець, який приїжджає до Києва з табору військовополонених у Царицині. Свою діяльність Є. Коновалець здійснює під

прізвищем Є. Блавацький [5, Арк. 5]. 8 липня Центральна Рада видала свідоцтво за номером № 1722/386 на ім'я Євгена Михайловича Блавацького. У свідоцтві зазначено, що 28 річний українець Є. Блавацький з Стронятин (сучасне село Жовківського району Львівської області, приблизно в 19 км від Львова) є відомий Центральній Раді, яка за його поведінку ручається [11, Арк. 2]. Необхідно зазначити, що Стронятин розташований приблизно в 10 км на схід від Зашкова, де народився Є. Коновалець. Українській історії відомо, що з села Стронятин походить, шеф закордонного відділу Міністерства юстиції УНР, громадсько-політичний діяч, адвокат Василь Блавацький (1889–1944). Вперше під своїм прізвищем Є. Коновалець офіційно згадується в протоколі засідання Галицько-Буковинського комітету від 28 грудня 1917 р., де одночасно зазначено його псевдонім – Блавацький [6, Арк. 72].

Одночасно з Є. Коновальцем в Київ з табору в Дубовці приїжджає усусівець І. Чмола і активно долучається до роботи при Комітеті допомоги українцям-виселенцям. Свою діяльність І. Чмола здійснює під прізвищем І. Щирба [5, Арк. 72].

Помітною постаттю в цій справі був галичанин І. Лизанівський, якого 13 липня 1917 р. призначили скарбником Комітету допомоги українцям-виселенцям замість В. Сабата [12, Арк. 23].

Приблизно у вересні 1917 р. від Української Ради в Нью-Йорку Комітет допомоги українцям-виселенцям отримав 100 тис. карбованців. Це дало змогу самостійно надавати допомогу та відкривати філії. Для цього при Комітеті було утворено бюро, начальником якого обрали Петра Барчука (під цим прізвищем до січня 1918 р. жив та працював у Києві усусівець П. Дідушок [5, Арк. 5; 6, Арк. 91]), заступником Є. Коновальця, уповноваженим від комітету був В. Сабат, а секретарем – В. Савчин [5, Арк. 5]. Силами бюро було утворено 13 філій комітету в Сибіру та Центральній Росії. Через ці філії встановили контакт з 12 тис. виселенцями та 1 тис., що перебували в Києві та околицях [5, Арк. 7]. В одному з листів П. Дідушок радив відкривати філію Галицько-Буковинського комітету в складі 8–9 осіб. При цьому очолювати її повинен українець російського підданства, а членами можуть бути галичани [13, Арк. 127].

Загалом комітет з травня до грудня 1917 р. з фонду для виселенців надав допомогу 1360 особам, а з коштів, що надходили із Сполучених Штатів Америки станом на березень 1918 р., 536 виселенцям та 438 військовополоненим [9, с. 4–6].

При бюро створили військову секцію в складі Є. Коновальця, В. Сабата та І. Щирби. Для роботи секції було виділено 40 тис. карбованців з суми, що надійшли від Української Ради в Нью-Йорку. За час роботи військова секція зареєструвала понад 10 тис. військовополонених українців [5, Арк. 7]. Значною мірою саме завдяки цій секції було створено військово формування Січових Стрільців.

12 листопада в Києві Галицько-Буковинський комітет організував віче, для висвітлення намірів поляків приєднати Холмщину, Полісся і частину Волині до Польського королівства, а також плану Австро-Угорщини розширити автономні права Галичини та Буковини [14; 15].

Віче розпочалось о 18 год. у Педагогічному музеї за участі близько 2,5 тисяч біженців, виселенців, військовополонених українців австро-угорського підданства, чеської делегації на чолі з Т. Масариком, румунського представництва Буковини, на чолі з Емануїлом Ісопеску, членів Центральної Ради та уряду – генеральних секретарів судових справ М. Ткаченка та військових справ С. Петлюри. У президію віче були обрані Левандовський, М. Берлада, П. Барчук (П. Дідушок вказаний як студент) та І. Базяк [15].

Підсумком проведеного віче стала спільна резолюція, у якій було вказано: “1. Стоючи на основі, як найповнішого самовизначення українського народу, ми домагаємося злучення всіх українських земель в одну цілість, ...; 2. Звертаємось і закликаємо всіх галицьких українців по обох боках боевої лінії станути до як найрішучішої боротьби проти австро-польського імперіалізму ...” [15].

Комітет брав активну участь в організації гуманітарної допомоги на окупованих Росією українських територіях. Наприклад, 13 листопада 1917 р. відбулось планове засідання Галицько-Буковинського комітету, на якому Є. Коновалець звітував про поїздку до Збаражського повіту [6, Арк. 65]. Ще 14 жовтня він був делегований комітетом в субкомітет Галицько-Буковинської комісії для надання допомоги населенню при комісарі Тимчасового уряду в Збаражі [11, Арк. 1]. Для цієї роботи, 25 жовтня від керівника Галицько-Буковинської комісії Е. Португалова Є. Коновалець отримав 2 тис. карбованців.

21 жовтня для організації продовольчої допомоги на окупованих російськими військами територіях були делеговані В. Сабат та І. Базяк [16, Арк. 5; 17, Арк. 4].

16 листопада Є. Коновалець представив в Галицько-Буковинську комісію рукописний звіт про роботу в Збаражському повіті, а 17 листопада з цього приводу відбулась екстрена нарада. Участь у ній взяли уповноважений обласного комісара Галичини і Буковини, керуючий справами Галицько-Буковинської комісії Е. Португалов, член комітету Південно-Західного фронту В. Зільбермінць, представники Галицько-Буковинського комітету В. Сабат та П. Барчук та ін. За результатами наради було прийняте рішення видати представникам Галицько-Буковинського комітету в Збаражському повіті через Є. Коновальця 3 тис. крб., а представнику Київської обласної ради польських громад допомоги жертвам війни г. Фідлеру 1 тис. крб. Через Є. Коновальця здійснювалась виплата українцям, а Фідлера – полякам, з розрахунку 24 крб. в місяць на людину. Для виконання цього доручення 19 листопада Є. Коновалець отримав нову місячну перепустку для роботи в Збаражському повіті [11, Арк. 6-10].

У травні 1918 р. до нових тимчасових обов'язків Галицько-Буковинського комітету додалась опіка над частиною особового складу розформованого І полку Січових Стрільців. 25 травня на засіданні комітету, де був присутній Є. Коновалець, обговорювались питання про великий обсяг роботи в комітеті після розформування полку Січових Стрільців, а також про заборону німецьким командуванням надавати гуманітарну допомогу стрільцям [6, Арк. 110].

4 червня на засіданні Галицько-Буковинського комітету розглядався запит німецького комісара про групування Січових Стрільців при комітеті. Доповідач поінформував, що на цей запит дано відповідь, у якій зазначено, що постійне перебування стрільців у комітеті пов'язане з отриманням ними грошей та харчів від свого командування [6, Арк. 114].

Отже, створення та діяльність Галицько-Буковинського комітету допомоги жертвам війни добре відображає розвиток нових форм громадської активності українського суспільства та ліквідації ізоляції у відносинах між українцями по обидва береги річки Збруч. Створення комітету як гуманітарної організації дало змогу стати головним представництвом вихідців із західноукраїнських земель у Києві та загалом на Наддніпрянщині, а також своєрідним осередком для подальшої інтеграції у державотворчі процеси українців австро-угорського підданства.

1. Баран З. Степан Федак до образу львівського “неполітика” / З. Баран // Львів: місто, суспільство, культура. – Львів, 1999. – Т. 3. – С. 555. 2. Діло. – 10 квітня 1915. 3. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, м. Києві (далі – ЦДАВОВ). – Ф. 4465. – Оп. 1. – Спр. 360. – Арк. 1–6. 4. ЦДІА України, м. Львів. – Ф. 372. – Оп.1. – Спр. 91. 5. ЦДАВОВ України, м. Київ. – Ф. 1105. – Оп. 1. – Спр.106. 6. ЦДАВОВ України, м. Київ. – Ф. 1105. – Оп. 1. – Спр.71. 7. Центральний державний історичний архів України, м. Львів (далі – ЦДІА). – Ф. 581. – Оп.1. – Спр.5. 8. Діло. – 23 листопада. – 1917. 9. Звіт Українського Центрального Галицько-Буковинського комітету допомоги жертвам війни при Українській Центральній Раді. – К., 1918. – С. 1. 10. ЦДІА України, м. Львів. – Колекція 9: Матеріали документів архіву Наукового товариства імені Т. Шевченка у Львові, що зберігаються в Національній бібліотеці у Варшаві. М/ф 87499-87500. – Арк. 131. 11. ЦДАВОВ України, м. Київ. – Ф. 4221. – Оп.1. – Спр.62. 12. ЦДАВОВ України, м. Київ. – Ф. 1105. – Оп.1. – Спр.63. 13. ЦДАВОВ України, м. Київ. – Ф. 1105. – Оп. 1. – Спр. 42. 14. Дорошенко Д. Історія України 1917–1923 р.р. / Д. Дорошенко. – Нью-Йорк, 1954. – Т. 1: Доба Центральної Ради. – С. 417. 15. Народна воля. – 14 листопада. – 1917. 16. ЦДАВОВ України, м. Київ. – Ф. 4221. – Оп. 1. – Спр. 58. 17. ЦДАВОВ України, м. Київ. – Ф. 4221. – Оп.1. – Спр. 63. 18. Ковальчук М. На чолі Січових Стрільців. Військово-політична діяльність Євгена Коновальця в 1917–1921 рр / М. Ковальчук. – К., 2010. – 288 с.; Рубльов О. Західноукраїнська інтелігенція у загальнонаціональних політичних та культурних процесах (1914–1939). – К., 2004. – 648 с.